

НИКОЛА ВАПЦАРОВ. НОВИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Изд. БАН, 1970, 201 стр.

Авторският колектив е млад и очевидно ще покаже интересите на едно ново поколение литературни работници към наследството на Вапцаров. В същност, откривайки първите страници на книгата, ние не можем да не помислим с огорчение, че по-старшото поколение в литературната критика, същото, което утвърди поета Вапцаров, още не е изпълнило дълга си към него, че нямаше да навреди на българската общественост и култура един том пак нови изследвания, но от учени, които вече са говорили за Вапцаров, но биха могли да кажат още, че време е вече тридесетгодишният им интерес към него, проявяван в някои изследвания и повече юбилейни доклади, да се излее в дългоочакваните монографии, литературни портрети, проблемни трудове и т. н. Но да оставим задачите на авторите, чиито имена не фигурират в сборника на БАН, и да видим какво са направили новите изследователи.

Преди всичко добре е, че Вапцаров се възприема отново като автор, чието творчество не е веднъж завинаги решен въпрос. Литературно-критическото усвояване на голямото му поетическо дело продължава.

Естествено новите изследвачи имат пред вид достиженията на вапцароведението у нас: извършена е основната общооценъчна работа по творчеството на поета, определено е мястото му в развитието на българската литература. Проучено е в главни линии идейно-тематичното богатство на поезията му, особеностите на поетиката му. Изследванията на Т. Павлов, Г. Цанев, П. Зарев, А. Тодоров, П. Данчев, Б. Ничев, Г. Караславов, Хр. Радевски и др. представиха Вапцаров като поет и революционер, утвърдиха го като интересна за литературознанието ни фигура, набелязаха важни проблеми в творчеството му. Опити за по-цялостно обхващане на житейския и творческия път на поета направиха в литературно-критическите си очерци Ел. Димитрова, П. Пондев, П. Русев. Извънредно богатство за литературната ни наука представлява събраният богат мемоарен материал — сборникът на БАН от 1953 г., книгите на Ел.

Вапцарова, Б. Вапцарова, Р. Вапцарова, Г. Караславов. С една дума, новите изследователи на Вапцаров имат улесненията, с които разполагат продължителите на едно дело. И техните затруднения също: да не повтарят казаното, да открият белите полета, да детайлизират набелязаното, да стигнат по-голяма дълбочина и по-широк обхват на изследователското дирене. И ако в поместените статии е налице добро познаване достиженията на литературната ни наука по отношение на Вапцаров, то в същото време явен е стремежът да не се повтарят, а продължат усилията на първите му изследвачи. Стремж, реализиран в различна степен от различните автори.

Интересува ни наистина тенденцията към проблемно обогатяване на изследванията, показана в сборника, но да отбележим най-напред и видимото желание и в методологическо отношение работите да се освободят от характерни слабости, допускани в подхода към творчеството на Вапцаров. Тук напълно се избягва уклонът към биографичност в характеристиката на поета, уклон, който в крайностите си довежда до разглеждане на Вапцаровата поезия само като словесна илюстрация на живота му, като документация на делата му. Наистина такъв подход пределно улеснява „изследвателя“. Вапцаров е ярка личност, между поезия и живот у него няма противоречия — изпозването на биографични факти за доказване класовостта, хуманизма, оптимизма и т. н. на неговото творчество, за висококо оценяване на поезията му е начин съблазнителен и редовно водещ до опростителство. Може би е излишно да се похвалват научни изследователи, че са избягнали един толкова явно псевдонаучен похват, но ако погледнем морето „изследвания“, в които Вапцаров е работник — значи поезията му е класова, следи събитията в Испания — значи е поет-интернационалист, мечтае за бъдещето — значи поезията му е „обвееана“ от социалистическа романтика и т. н., ще оценим малката победа на разглежданите автори в полза на научността. До голяма степен същите автори преодоляват и друга напасть на вапцароведението — бих я нарекла — емоционалната аргументация. И допълващата я фразеология. Минали от популяризаторските материали в „изследователските“, тия неканени (или добре поканени) гости не

донесоха желаното освежаване на научното изследване, а с патоса на възклицателните знаци запълниха липсата на научни доказателства. И по-нататък — новите изследвания на Вапцаров решително се отказват да разглеждат творчеството му като комплекс от слагаемите хуманизъм, партийност, народност, романтика, оптимизъм и др. В преобладаващото число работи поезията на Вапцаров е взета като органично цяло, чиято характеристика се търси без болезнени разкъсвания, чиято идейно-естетическа цялост се доказва чрез всеки частен проблем.

В сборника преобладават проблемните изследвания. Статията на Н. Георгиев е измислю най-доброто. Макар названието на работата му — „Пеец на великия дубоу“, да припомня позната тема, в изложението няма да намерим варианти на вече казаното. Авторът на широко подхваща и убедително довежда до изводите характеристиката на Вапцаровата поезия чрез остроконфликтната ѝ основа. В изследването на Н. Георгиев поезията на Вапцаров е показана в нейното действие, в нейното драматично движение от отрицанието към утвърждението. И в следенето на върно открития нерв, в обхващането на „двубоя“ в неговите социални, нравствени, естетически аспекти авторът съумява да обедини редица въпроси от Вапцаровото творчество, които неведнъж сме навързвали механично. Една малка извадка от статията дава точна представа, в каква насока се движи авторската мисъл: „Вюява във всеки стих, във всеки житейски и стилос жест, лириката на Вапцаров „сплита ръце“ едва ли не с всички възможни точки на умирация свят — с неговите нечовешки условия за живот и труд, с неговите жестоки закони на социално безправие, с неговите колкото фалшиви, толкова и безмилостни нравствени норми, с чувствата на себичност, песимизъм и отчужденост, пораздани от неговата нездрава атмосфера, с изкуствеността и фалша на неговото изкуство. Ето защо тази лирика трябва да бъде определена като връхна точка в развоя на нашата борческо-пролетарска поезия не само заради новия исторически момент, отразен в нея, не само заради непрегнатото чувство на борба и живото предчувствие на победата и не само заради конкретната поетическа изразност, събрала плодовете на подказаната от Смирненски и Гео Милев развойна тенденция. С една дума, лириката на Вапцаров заслужава подобно определение не само заради интензивността, напрегнатостта на борбата в нея и чрез нея, но и заради екстензивността, широтата на тази борба. Защото никога до Вапцаров капиталистическият свят не е бил отричан в такава непосредна и широкообхватна разностранност. Борческото начало на българската лирика живее пълнокръвно и тук, за да се увенчае с величието на една лите-

ратура от нов тип — литературата на социалистическия реализъм.“

Да се изтъква новаторството на Вапцаров в една или друга насока е очевидна положителна тенденция в сборника като цяло. В нейния дух и също добре аргументирана е тезата на П. Тотев за „огняроинтелигента“ (в статията със същото заглавие). Към характеристиката на творческата индивидуалност на поета и едновременно към характеристиката на лирическия му герой се отнася проблемът за отношението поет-общество-народ-класа. Лирическият герой на поета представя този проблем във вид, който обикновено е характеризирал от критиката като „близост с работническата класа“ или дори „пълно сливане с борческия пролетариат“. Поставайки посочения проблем в центъра на своето изследване, П. Тотев се заема да намери по-точното решение. И той се движи в посоката, в която през 1964 г. П. Зарев стигна до твърдението, че Вапцаров е „ново битие — едновременно и интелигент, и трудов човек“. Вапцаровата концепция за класата, видяна от П. Тотев в поезията му, е отрицание на елитаризма, но също и на теориите за „разтварянето“ на личността в класата. Лирическият герой е носител на новото самосъзнание на пролетариата в новия етап на работническото движение. „Вапцаров е нещо ново — пише авторът. — Едно ново понятие, което се нуждае от нова дума — огняроинтелигент. И тази дума е неологизъм не само в българския език.“ Можем да укорим автора заради някоя публицистични елементи в научното изложение, но темпераментното отстояване на изложеното становище притежава убедителност.

Статията на М. Цанева открива новаторството на Вапцаров и в друг аспект — в разширяване границите на понятието „интимно“. Интимното в творчеството на Вапцаров не е въпрос, който да е привличал неговите изследователи. От разглеждането му не се е очаквало много. У Вапцаров като правило е подчертавана обществената насоченост, гражданската актуалност, ангажираността в класовите съткновения на епохата. Наистина казвано е, че тази гражданска, класова, революционна поезия „звучи интимно“, „звучи“ „задушевно... Сега в статията на М. Цанева обществено и интимно в поезията на Вапцаров се претеглят отново. Корена на съотношението интимност—гражданственост М. Цанева намира в сливането на автора с лирическият герой. Така особената характеристика на интимното у този изтъкнат поет-гражданин се разглежда като естетически резултат от единството на живот и поезия. „Именно това единство между живот и поезия, изразено в художественото отъждествяване на автор и основен герой, предопределя в поезията на Вапцаров дълбоко личното пресъздаване на обществените проблеми, интимното изживяване на

темата за борбата и героичната смърт.“ Тръгнала от корена на една Вапцарова особеност, авторката избягва насилственото деление на творбите — граждански и интимни, показва още веднъж здравото сцепление на идейно-емоционалния вапцаровски свят. В съпоставки с Ботев, Вазов, Смирненски откроява специфичността в художествената изява на вапцаровската гражданственост, обогатява творческата му характеристика с качеството „интимно“.

Положителен стремеж в „Новите изследвания“ е да се очертае творчеството на Вапцаров като етап от развитието на литературата ни. Всички достижения на Вапцаров са видени в сравнителен план, литературните паралели в сборника са чести. Но пряко задача да сравня Вапцаров като литературна величина с неговите най-близки предходници и съвременници си поставят Е. Константинова („Н. И. Вапцаров и развитието на пролетарската ни поезия“) и Ив. Сарандев („В творческия свят на Н. Вапцаров“). Да не говорим колко важна е темата на тия изследвания, свързана и с творческата характеристика на Вапцаров, и с опознаването на момент от националния ни литературен процес. В хода на своята работа Е. Константинова окачествява Вапцаров като „най-самобитния, най-самостоятелния от пролетарските поети на тридесетте години и в същото време — най-близкостоящия до Смирненски по мащаби на таланта си и по богатство на преживяванията си“. Вярна в характеристиките на поезията от тридесетте години, в наблюденията си над някои приносни моменти на Вапцаровата поезия, статията оставя впечатления за частичност и недостатъчна обоснованост на паралела. Пощенасочено същият паралел е проведен в статията на Ив. Сарандев. Авторът тръгва от преодоляването на лявосектантския уклон в пролетарската ни поезия, проследявайки търсенията и достиженията на поетите от тридесетте години, и вижда творчеството на Вапцаров като върхна точка на един литературен процес. В съпоставките авторът съумява да намери точната стойност на литературните факти от оная епоха и не допуска подценяване на близките Вапцарови предходници. Новаторството на Вапцаров е определено и като синтез от достиженията на пролетарската ни поезия от тоя период. Свързано е и с новия етап на пролетарското движение. За поезията на Вапцаров Сарандев пише: „Политическият смисъл на тази поезия отразяваше завършека на идейната и практическата подготовка на социалистическата революция у нас, а нейният естетически смисъл бележеше нов момент в националната ни пролетарска поезия.“ Авторът разглежда специфичната вапцаровска трактовка на героичното, конкретността на изображението. В тази работа се отделя и повече внимание на твърде модерния проблем за човека в епохата на техни-

цизма, за отношението човек — машина. Като проблем в творчеството на Вапцаров това отношение беше показано от Б. Ничев в статията му „Идеен свят и художествен стил в поезията на Вапцаров“, 1959 г., и за съжаление обикновено е засягано мимоходом. Сарандев го разглежда като страна в творчеството на поета, която му придава очевидна съвременност.

За определяне мястото на Вапцаров в развитието на българската литература оказва се, малко неочаквано, че трябва да имаме пред вид и неговия опит в драмата. Статията на К. Бъклова не надценява драматургическото дело на поета, но като представя неговата работа в общата картина на усилията за създаване на българска социалистическа драматургия през 30-те години, нена трапливо доказва, че Вапцаров е един от пионерите в тази област. Впрочем статията има по-голям обхват — въобще интересите на Вапцаров към театъра — и е първото по-обстойно изследване на близостта на Вапцаров с драматическото изкуство. Тук са посочени индивидуалните творчески предразположения на поета към драматичното, проявени в поезията му. Намерени са много биографични сведения за активен интерес към театъра. Към творческата характеристика на пролетарския ни поет се прибавя и твърдението, че с единствената си пиеса „Деветата вълна“ той е създал на първата социалистическа драма у нас.

Особен принос в изследването на литературните връзки на Вапцаров сборникът не дава. Както досега в много от статиите, и тук тоя тип въпроси са занемарени. Повдига ги единствено работата на Б. Вапцарова (Хр. Дудевски в статията си „Между две редакции“ се посвещава на твърде частен въпрос). Б. Вапцарова избира формата на мемоар, подкрепен с документи, за да разкаже за интереса на Вапцаров към някои съветски писатели, да свърже историята на „Селска хроника“ с отношението на поета към светската култура и съветската държава. За статията се оказва полезно търсенето на точна документална аргументация за личните впечатления на авторката.

В тома са поместени три изследвания, които третира въпроса за хуманизма на Вапцаровото творчество — трите работи са твърде различни. Статията на Ел. Димитрова „Двама хуманисти“ съпоставя Йовков и Вапцаров по характерен белег на творчеството им. Неведнъж писала за Вапцаров, авторката тук дава превес на наблюденията си върху Йовков. Вапцаров присъствува по-скоро като опонент на Йовковия тип хуманизъм. Това до известна степен отклонява статията от тематичното определение на сборника. Но смущава по-скоро друго — авторката не е посочила достатъчно основания за избрания паралел. Може би такива паралели имат смислово оправдание, ако послужаха за начало на по-големи

обобщения по отношение на различните методи художествено изображение. Приемем ли статията като част от едно по-широко изследване, ще оценим стойността на верните наблюдения. Статията на д-р Кр. Генев, озаглавена „С крилата на пролетарския хуманизъм и социалистическата романтика“, вече безспорно е насочена към Вапцаров. Обаче не излиза от кръга на казаното за Вапцаровия хуманизъм. Авторът лансира своята идея за „приложението на романтически иестетически принципи като формираща, типологическа доминанта“ и оттам — за „социалистически романтизъм“ в творчеството на Вапцаров. Не смятам, че постига убедителност. Третата статия — „Вапцаров — предвестник на новия тип хуманизъм“, ясно изразява още една характерна черта на сборника — осъзнатата задача да се види Вапцаров не само като факт в развитието на националната ни литература, а и като участник в световния литературен процес. Тази задача, която е от новите пред литературната ни наука, решават според възможностите си участниците в сборника и неведнъж фигурата на поета се откроява на световния литературен фон. Но казано е далеч не всичко необходимо. Не бива да е тайна за нас, че международната популярност на Вапцаров се налага чрез прякото въздействие на поезията му и героичния му живот, а далеч не чрез полагащото му се литературно-критично оценяване на творчеството му и от чуждестранната литературна наука. Дадените високи оценки (като тази на Кузмицко) в чуждестранното литературознание са все още инцидентни, представянията на Вапцаров от чуждестранната литературна критика са предимно популяризаторски. Така че да се „включи“ Вапцаров в световната литература, си остава задача на нашата литературна наука и тя не бива да изостава. В разглеждания том В. Смоховска пряко се насочва към измерване приноса на Вапцаров в „голямата“ литература. Авторката проследява в мащабите на едно сбито изложение развитието на хуманизма в световната литература и доказва, че в условията на изострените конфликти на модерната цивилизация Вапцаровото творчество е носител на нов тип хуманизъм.

Сборника „Никола Вапцаров. Нови изследвания“ Литературният институт подготви по случай 60-годишнината на поета-революционер. Може би само емоционалният завършек на тома със своеобразния „спомен“ на Св. Игов издава тържествения повод. А включените статии доказват не мимолетен юбилеен интерес — издават упорито, сериозно насочване към проблемите на Вапцаровото творчество.

Катя Янева

„БРАИЛА И БЪЛГАРСКОТО КУЛТУРНО-НАЦИОНАЛНО ВЪЗРАЖДАНЕ“ от НИКОЛАЙ ЖЕЧЕВ.

Издателство на БАН, 1970 г., 238 стр.

През 1861 г. излиза брошурата на Раковски „Преселение в Русия или руската убийствена политика за българите“. Прозорливият възрожденски трибун е разтревожен и смутен — преселническите движения от България в Русия, Влашко и в други страни заплашват от обезлюдяване значителна част от българските земи, улесняват заселването им с чуждестранни народности, поставят на изпитание националните чувства на колонистите. По различно време, особено през XVIII и първата половина на XIX в., в Браила, Гюргево, Букурещ, Пловдив, Одеса и в други градове и села извън България се установяват компактни български колонии, някои от които развиват богата културна, обществена и икономическа дейност. Трудно ни е да си представим българската литература, публицистика, история без приноса на многобройната българска емиграция, съсредоточена в Румъния, Русия, Сърбия. Никой не е отричал голямата ѝ роля в революционните и просветни борби през Възраждането. Твърде малко е направено обаче за проучването на обществения живот, бита, културата на тези български колонии, за опазването на духовните и материални ценности, с които те са „легитимизирали“ националния си характер.

Книгата на Н. Жечев „Браила и българското културно-национално възраждане“ със своята проблематика, с интересните си обобщения и догадки ни връща не само към миналото на една от нашите колонии във Влашко. Тя ни дава основание да бъдем и оптимисти, въпреки че сме отдалечени със столетие от важни политически и културни събития в живота на българската емиграция, но още всички следи към тях са заличени.

.....През 60-те години на миналия век — отбелязва Н. Жечев в началото на своя труд — Браила е културната столица на многобройната българска емиграция във Влашко и Молдова“ (стр. 9). Във всяка част на своята книга въпреки недостатъчния фактически материал авторът се стреми да докаже и утвърди тази своя концепция. Той започва с любопитни данни за заселването на българите в Браила, за народността и икономическия облик на този крайдунавски град, за неговата атмосфера. Непринудено читателят заживява с житейските и национални тревоги на българските колонисти, с тяхната предприемчивост и патриотизъм.